

Pasi Horsmanheimo – Maj-Lis Steiner

TILINTARKASTUS – asiakkaan opas

Alma Talent
Helsinki 2017

Tilaa Tilintarkastus – asiakkaan opas Alma Talent Shopista

5. uudistettu painos
Copyright © 2017 Talentum Media Oy ja tekijät

ISBN 978-952-14-2745-9
ISBN 978-952-14-2748-0 (verkkokirja)

Taitto: Sirpa Puntti

BALTO print, Liettua 2017

Anna palautetta kirjasta: protoimitus@almamedia.fi

Sisällys

Sisällys	5
Lyhenteet	15
Johdanto	19
1. Tilintarkastajan toiminta	23
1.1 Miksi tilintarkastusta tehdään?	23
1.1.1 Tilintarkastajan tärkein tehtävä	23
1.1.2 Tilintarkastuksen agenttiteoria	24
1.1.3 Tilintarkastuksen yhteiskunnalliset postulaatit (perusteet)	25
1.1.4 Yhtiömiehen tarkastusoikeus	27
1.2 Tilintarkastajan lakiin perustuvat tehtävät	27
1.2.1 Lakisääteinen tilintarkastus	27
1.2.2 Todistusten ja lausuntojen antaminen	28
1.3 Laissa sääntelemättömät tehtävät	30
1.3.1 Vapaaehtoiset tarkastukset ja lausunnot	30
1.3.2 Tilintarkastajan muut tehtävät (neuvonanto ja konsultointi)	35
1.3.3 Tilintarkastus julkisella sektorilla	40
1.4 Tilintarkastusyhteisöjen lisäpalvelut	41
1.4.1 Palveluvalikoima muuttuu jatkuvasti	41
1.4.2 Veropalvelut	41
1.4.3 Yritysjärjestelyt	44
1.4.4 Tietotekninen eli it-neuvontapalvelu	44

1.4.5	Liikkeenjohdon neuvontapalvelut	45
1.4.6	Ympäristö- ja yhteiskuntavastuupalvelut	45
1.4.7	Henkilöstöraportoinnin tarkastus.....	47
1.4.8	IFRS-neuvontapalvelut.....	47
1.4.9	Corporate governance	47
1.4.10	Sisäisen valvonnan kehittäminen ja sisäinen tarkastus.....	48
1.4.11	Riskienhallinta	48
2.	Kuka kukin on tilintarkastuksessa?	50
2.1	Tilintarkastajat, hyväksymismenettely ja valvonta	50
2.1.1	Ammattinimikkeet 1.1.2016 voimaan tulleen tilintarkastuslain (1141/2015) mukaan	50
2.1.2	Tilintarkastajarekisteri	54
2.1.3	Tilintarkastajatutkintorekisteri.....	59
2.1.4	HT- ja KHT-tilintarkastajien hyväksymisvaatimukset ja hyväksymismenettely	59
2.1.5	HT- ja KHT-tilintarkastajaksi hyväksymisen vaiheet – ajallisessa järjestyksessä	60
2.1.6	Tilintarkastusyhteisöksi hyväksyminen	64
2.1.7	Hyväksymisen lakkaaminen, lakkauttaminen ja palauttaminen.....	68
2.2	Tilintarkastusvalvonta ja sen tehtävät	70
2.2.1	Tilintarkastusvalvonnan tehtävät	70
2.2.2	Tilintarkastusvalvonnan tilintarkastuslautakunta ja sen ratkaisuvälit.....	71
2.2.3	Tilintarkastusvalvonnan valvontatehtävä	72
2.3	Muutoksenhakujärjestelmä, hallinto-oikeus ja korkein hallinto-oikeus	77
2.3.1	Säännökset ja organisaatio	77
2.3.2	Itseoikaisun luonteinen oikaisumenettely	80
2.3.3	Muutoksenhakuun oikeutetut ja muutoksenhaku-kielto.....	81
2.3.4	Valituskelpoinen päätös	81
2.4	Ammatillinen kehittäminen – Suomen Tilintarkastajat ry	82

3. Tilintarkastuksen kansainvälinen sääntely	
- keskeiset toimijat	85
3.1 Yleistä kansainvälisistä organisaatioista	85
3.2 International Federation of Accountants (IFAC)	85
3.3 Accountancy Europe	88
3.4 European Federation of Accountants and Auditors for Small and Medium-Sized Enterprises (EFAA)	90
3.5 Nordiska Revisorsförbundet (NRF)	90
3.6 CEAOB (Committee of European Auditing Oversight Bodies)	91
3.7 Colleges of Regulators – toimivaltaisten viranomaisten kollegiot	94
3.8 Auditing Regulatory Committee (AuRC)	95
3.9 Valvontaviranomaisten kahdenkeskinen valvonta- yhteistyö (USA, Sveitsi)	96
3.10 International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR)	96
3.11 PIOB – Public Interest Organization Board	98
3.12 ESMA – the European Securities and Markets Authority	99
3.13 Euroopan pankkivalvontaviranomainen – European Banking Authority (EBA)	100
3.14 Euroopan vakuutus- ja lisäeläkeviranomainen – European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA)	102
3.15 Kansainvälinen järjestelypankki BIS ja Baselin komitea	104
3.16 International Organization of Securities Commissions (IOSCO)	106
3.17 FSB – Financial Stability Board	107
3.18 USA:n viranomaiset SEC ja PCAOB ja tilintarkastajien yhdistys AICPA	109
4. Tietolähteet – miten tilintarkastusta säännellään	114
4.1 Tilintarkastuslaki	114
4.1.1 Taustaa uudelle tilintarkastuslailla	114
4.1.2 Tilintarkastuslain rakenne ja luonne	121
4.2 Valtioneuvoston asetus tilintarkastuksesta	123
4.3 Asetus tilintarkastajan hyväksymisedellytyksistä	125

4.4	Euroopan yhteisöjen säädökset	128
4.4.1	Yleistä	128
4.4.2	EU:n tilintarkastusdirektiivi	130
4.4.3	Asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksesta	138
4.4.4	Kirjanpitolaki ja EU:n tilinpäätösdirektiivit	154
4.5	Hyvä tilintarkastustapa	158
4.6	Ammattieettiset periaatteet	162
4.7	Kansainväliset tilintarkastusalan standardit	163
5.	Tilintarkastajan valinta	167
5.1	Tilintarkastusvelvollisten määrittely	167
5.2	Kuka valitsee tilintarkastajan ja miten?	173
5.3	Laissa oleva pääsääntö tilintarkastajan valinnasta eräissä yhtiötyypeissä ja säätiössä	182
5.3.1	Tilintarkastajan valinta yksityisessä ja julkisessa osakeyhtiössä	182
5.3.2	Tilintarkastajan valinta asunto-osakeyhtiössä	184
5.3.3	Tilintarkastajan valinta asumisoikeusyhdistyksessä	185
5.3.4	Tilintarkastajan valinta säätiössä	186
5.3.5	Tilintarkastajan valinta luottolaitoksessa	186
5.3.6	Tilintarkastajan valinta vakuutusyhtiössä	187
5.4	Tilintarkastajan kelpoisuusvaatimukset laissa	188
5.4.1	Jako yleisiin ja erityisiin kelpoisuusvaatimuksiin	188
5.4.2	Yleiset kelpoisuusvaatimukset	189
5.4.3	Erityiset kelpoisuusvaatimukset	194
5.4.4	Päävastuullinen tilintarkastaja	198
5.5	Pätevän ja sopivan tilintarkastajan löytäminen	199
5.6	Tilintarkastajan tehtäväkausi ja tehtävän päättyminen	202
5.6.1	Tehtäväkausi ja toimikausi – vaihtoehtoja	202
5.6.2	Tilintarkastajan erottaminen ja eroaminen	203
5.7	Tilintarkastajan palkkio - mitä tilintarkastus maksaa?	210
5.7.1	Tilintarkastuspalkkion määrästä ei säädetä laissa	210
5.7.2	Tilintarkastuslain säännös palkkiosta – riippumattomuus ja resurssit	211
5.7.3	Tilintarkastajien tuntiveloitukset	214
5.7.4	Palkkiotietoja tilinpäätöksistä	214
5.7.5	Esimerkkejä tilintarkastuspalkkion määrästä	215

5.8	Tilintarkastuksen kilpailuttaminen.....	218
5.9	Viranomaisen määräämä tilintarkastaja	224
5.9.1	Patentti- ja rekisterihallituksen määräämä tilintarkastaja	224
5.9.2	Finanssivalvonnan määräämä tilintarkastaja	227
5.9.3	Tuomioistuimen määräämä tilintarkastaja	228
6.	Tilintarkastuksen kulku	229
6.1	Työnjako: mistä tilintarkastaja päättää itse, mistä toimeksiantaja voi määrätä?	229
6.2	Tilintarkastuksen suunnittelu	235
6.2.1	Tilintarkastuksen kokonaisstrategia ja tarkastus- suunnitelma.....	237
6.2.2	Tilintarkastuksen suunnittelu ja tilintarkastusriskin huomioon ottaminen.....	239
6.3	Riittävien resurssien käyttö.....	243
6.4	Kirjanpidon tarkastus.....	245
6.5	Tilinpäätöksen tarkastus.....	247
6.6	Hallinnon tarkastus	254
7.	Tilintarkastustyöhön kohdistuvat vaatimukset	261
7.1	Ammattieettiset periaatteet.....	261
7.2	Ammattitaidon ylläpitäminen ja kehittäminen	275
7.3	Riippumattomuus ja esteettömyys.....	277
7.3.1	Riippumattomuuden merkitys asiakkaalle.....	277
7.3.2	Mitä riippumattomuus on?	278
7.3.3	Riippumattomuuden sääntely tilintarkastuslaissa	280
7.3.4	Tilintarkastuslain 4:6 lain nimenomaisena riippumattomuussäännöksenä	283
7.3.5	Tilintarkastajan esteellisyys	302
7.3.6	Tilintarkastuspalkkion määräytyminen	312
7.3.7	Kuka huolehtii riippumattomuuden toteutumisesta?.....	316
7.4	Tilintarkastustyön dokumentointi.....	317
7.4.1	Dokumentointi on osa hyvää tilintarkastustapaa.....	317
7.4.2	Tilintarkastuskansioon koottavat tiedot	317
7.4.3	Tilintarkastusdokumentaation luonne	319

7.4.4	Tilintarkastusdokumentaation muoto, sisältö ja laajuus.....	320
7.4.5	Tilintarkastusdokumentaation valmiiksi saattaminen ja säilyttäminen sekä luottamuksellisuus.....	323
7.5	Tilintarkastajan läsnäolo- ja tiedonanto-oikeus sekä läsnäolo- ja tiedonantovelvollisuus.....	326
7.5.1	Läsnäolo-oikeus ja puheoikeus.....	326
7.5.2	Läsnäolovelvollisuus ja tiedonantovelvollisuus.....	328
7.5.3	Tietojen antaminen yhteisön tai säätiön kokouksessa.....	330
7.6	Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa.....	332
7.6.1	Väärinkäytökset hallinnon tarkastuksen kohteena.....	332
7.6.2	Tarkastuksen suorittaminen ja mahdollisuus väärinkäytösten esiintymiseen.....	334
7.6.3	Väärinkäytöksistä raportointi.....	337
7.7	Tilintarkastustyön lopputuote: tilintarkastajan raportointi	340
7.7.1	Tilintarkastusprosessin mukainen raportointi	340
7.7.2	Kirjallinen raportointi.....	340
7.7.3	Suullinen raportointi.....	341
7.8	Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus ja tietojen antamisvelvollisuus	342
7.8.1	Yleistä salassapitovelvollisuudesta.....	342
7.8.2	Salassapitosäännöksen rakenne.....	343
7.8.3	Salassapitovelvollisuus koskee tilintarkastajaa ja apulaista.....	345
7.8.4	Tilintarkastaja ei saa ilmaista salassa pidettävää seikkaa ulkopuoliselle	346
7.8.5	Salassapidon alkaminen ja päättyminen	349
7.8.6	Mikä tieto on salassa pidettävä tieto?	350
7.8.7	Tilintarkastajan on ilmoitettava tai lausuttava lain nojalla	353
7.8.8	Suostumus salassa pidettävän tiedon antamiseen	353
7.8.9	Viranomaisen, tuomioistuimen tai muun henkilön oikeus saada tietoja	354
7.9	Yhteydenpito tilintarkastajaan ja ohjeiden antaminen tilintarkastuksen aikana.....	357
7.9.1	Ohjeiden antaminen tilintarkastajalle.....	357
7.9.2	Tilintarkastajan tietojen- ja avunsaantioikeus	358

7.10 Muut tilintarkastustyöhön kohdistuvat vaatimukset	361
7.10.1 Tilintarkastajan toiminnan järjestäminen	361
7.10.2 Asiakasrekisteri	363
7.10.3 Epäilyksistä ilmoittaminen.....	364
7.10.4 Tilintarkastajan siirtyminen tarkastuskohteen palvelukseen	365
8. Tilintarkastuksen perusteella annettavat raportit - mitä ne kertovat?	367
8.1 Tilinpäätösmerkintä	367
8.2 Tilintarkastuskertomus	368
8.2.1 Yleistä	368
8.2.2 Vakiomuotoinen ja mukautettu tilintarkastus- kertomus	372
8.2.3 Tilintarkastuskertomuksen lausunnot, lausumat, huomauttaminen tilintarkastuskertomuksessa ja lisätieto	377
8.2.4 Tilintarkastuskertomuksen rakenne ja perusosat	389
8.2.5 Tilintarkastuskertomusten malleja.....	395
8.2.6 Tilintarkastuskertomus konsernissa	405
8.2.7 Tilintarkastuskertomuksen luovuttaminen tarkastus- kohteelle.....	405
8.3 Tilintarkastuspöytäkirja	407
8.3.1 Tilintarkastuspöytäkirjan luonne ja tarkoitus	407
8.3.2 Tilintarkastuspöytäkirjassa esitettävän huomautuksen ja tilintarkastuskertomuksessa huomauttamisen ero.....	408
8.3.3 Tilintarkastuspöytäkirjan luovuttaminen	409
8.3.4 Tilintarkastuspöytäkirjan luottamuksellisuus ja muoto.....	409
8.3.5 Tilintarkastuspöytäkirjan sisältö	410
8.4 Tilintarkastusmuistio	411
8.4.1 Tilintarkastusmuistion luonne ja tarkoitus	411
8.4.2 Tilintarkastusmuistion sisältö ja jakelu riippuvat tilanteesta	412
8.5 Tilintarkastajan oikeus ja velvollisuus antaa tietoja suullisesti ...	413

9. Tilintarkastajan muut raportit	414
9.1 Yleistä	414
9.2 Tilintarkastajan todistukset ja lausunnot	414
9.2.1 Yleistä	414
9.2.2 Osakeyhtiön tilintarkastajana toimivan tilin- tarkastajan todistuksia rekisteriviranomaiselle.....	415
9.2.3 Tilintarkastajan lausunnot ja todistukset osake- yhtiössä.....	418
9.2.4 Tilintarkastajan lausunto yrityssaneerausta varten	435
9.2.5 Raportti puolivuositarkastuksesta listayhtiössä	436
9.2.6 Tilintarkastajan raportointi esitteestä	438
9.3 Yleisluonteinen tarkastus (review) ja raportointi	445
9.3.1 Yleisluonteinen tarkastus ja sen tavoitteet.....	445
9.3.2 Yleisluonteinen tarkastus ja tarkastustoimenpiteet	448
9.3.3 Yleisluonteisesta tarkastuksesta raportointi	448
9.4 Erityinen tarkastus	450
9.4.1 Erityisen tarkastuksen kohde.....	450
9.4.2 Päättäminen erityisen tarkastuksen suorittamisesta.....	451
9.4.3 Erityisen tarkastuksen suorittajaa koskevat vaatimukset.....	453
9.4.4 Erityisen tarkastuksen lausunto ei ole tilintarkastus- raportti	457
9.5 Raportit erityistoimeksiantoissa	458
9.6 Muut erityistehtävät	465
10. PIE-yhteisöjen tilintarkastuksen erityispiirteitä	472
10.1 Mitä erityistä PIE-yhteisöjen tilintarkastuksessa on otettava huomioon?	472
10.1.1 Yleistä	472
10.1.2 PIE-yhteisöt Suomessa.....	473
10.1.3 Toimikausien enimmäiskesto.....	474
10.1.4 Muiden kuin tilintarkastuspalvelujen rajoittaminen	477
10.1.5 Palkkioita koskevat rajoitukset	482
10.1.6 PIE-yhteisön hallituksen ja sen tarkastusvalio- kunnan tehtävät.....	485
10.1.7 Tilintarkastajan raportointi PIE-yhteisössä.....	486
10.1.8 Tilintarkastajan erottaminen tuomioistuimen päätöksellä	487

10.1.9 Kirjanpitolain muutos muun kuin taloudellisen tiedon julkistamisesta	488
10.2 Listayhtiön tilintarkastuksen erityispiirteitä	489
10.2.1 Miten säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastus on erilaista?....	489
10.2.2 Tilintarkastajan valinta listayhtiössä	490
10.2.3 Tilintarkastajan tehtävät ja raportointi listayhtiössä	491
10.2.4 Hallinnointikoodi Corporate Governance 2015	496
11. Tilintarkastajan vastuu virheistä, puutteista ja laiminlyönneistä	499
11.1 Mistä tilintarkastaja on vastuussa?	499
11.2 Vahingonkorvausvastuu	500
11.2.1 Korvausvastuun lähtökohdat ja edellytykset	500
11.2.2 Korvausvastuu lakisäätteisessä tilintarkastustehtävässä (TTL 10:9)	502
11.2.3 Vastuun jakautuminen päävastuullisen ja tilintarkastusyhteisön kesken	518
11.2.4 Vahingonkorvauksen sovittelu ja korvausvastuun jakautuminen	519
11.2.5 Vastuu muissa lakisäätteisissä tehtävissä	521
11.2.6 Vastuu laissa sääntelemättömissä neuvonantotehtävissä	522
11.2.7 Korvauksen vaatiminen	525
11.3 Rikosoikeudellinen vastuu	527
11.3.1 Rikosoikeudellisen vastuun merkitys	527
11.3.2 Tilintarkastajan rikokset	528
11.3.3 Yhteisörikos eli oikeushenkilön rangaistusvastuu	533
11.3.4 Tekijänä ja osallisena tehdyt rikokset	535
11.3.5 Valmistelu ja yritys	535
11.3.6 Vanhentumisesta	536
11.3.7 Rangaistuksista	538
11.4 Kurinpidollinen vastuu	541
11.4.1 Kurinpidollisen vastuun sisältö	541
11.4.2 Huomautuksen tai varoituksen antaminen hyväksytylle tilintarkastajalle	542
11.4.3 Hyväksymisen peruuttaminen	546
11.4.4 Määräaikainen kieltä toimia tilintarkastajana	547

11.4.5	Määräaikainen kieltö toimia tilintarkastusyhteisön hallintoelimissä.....	547
11.4.6	Seuraamusmaksu ja sen määrääminen.....	548
11.4.7	Seuraamuksista päätettäessä huomioon otettavat seikat	548
11.4.8	Julkistaminen	549
11.4.9	Kurinpidollisen vastuun jakautuminen	550
11.4.10	Soveltamiskäytäntöä KHT- ja HT-tilintarkastajan hyväksymisedellytysten säilymisen valvonnasta	554
11.4.11	Soveltamiskäytäntöä hyvän tilintarkastustavan ja ammattieettisten periaatteiden tulkinnasta	564
11.4.12	Muita näkökohtia – tilintarkastajan kurinpidollisen vastuun liittyminen muihin vastuuperusteisiin.....	572
12.	Lopuksi	577
	Lähteet ja lukuvinkkejä.....	581
	Liitteet	587
	Oikeustapaukset ja tutkinta-asioiden ratkaisut	615
	Hakemisto.....	619